

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	14/1	2020	1-28
----------------------------	------	------	------

İÖ 73 YILI HALK TEMSİLCİSİ LICINIUS MACER'İN SÖYLEVİ

Çağatay AŞKİT*

ORCID: 0000-0001-6357-320X

Makale Bilgisi

Başvuru: 16 Mayıs 2020

Kabul: 30 Mayıs 2020

Article Info

Received: May 16, 2020

Accepted: May 30, 2020

Öz

Romalı tarihçi Gaius Sallustius Crispus'un *Historiae* eseri aracılığıyla günümüze ulaşan söylev, İÖ 73 yılı halk temsilcisi Gaius Licinius Macer tarafından muhtemelen halk meclisinde verilmiştir ve Sulla'nın diktatörlüğü sırasında ortadan kaldırdığı halk temsilcilerinin yetkilerinin geri verilmesini amaçlamaktadır. Bu çalışmada söz konusu söylevin Oxford Classical Texts serisi içerisinde yer alan Latince metni temel alınarak Türkçe çevirisi sunulmuştur. Dönemin siyasal çekişmelerinde ve bu söylevde sıkça geçen kavramların hitabet sanatı ile bağlantısı vurgulandıktan sonra konuşmanın yapısı ve bölümleri *Rhetorica ad Herennium* eserinde yer alan siyasal retoriğe ilişkin kuramlar dikkate alınarak incelenmiştir. Yapılan karşılaştırma ile söylevin kurgusuna ve düzenine ilişkin öneriler sunulmuştur. Ek olarak

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: askit@humanity.ankara.edu.tr.

söylevin Sallustius'un üslup özellikleriyle uyuşan yönleri de vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sallustius, *Historiae*, Licinius Macer, retorik, hitabet.

Abstract

The Speech of Licinius Macer, Tribune of 73 BC

*This speech reported by Sallust in his *Historiae* was delivered by Licinius Macer, the tribune of plebs for 73 BC. It deals with the restoration of tribunicial powers diminished by Sulla during his dictatorship. In this study, the speech was translated into Turkish based on the Latin text in *The Oxford Classical Text Series*. The concepts frequently used both in this speech and in the political harangues of that period were briefly evaluated in terms of their relation to the art of ancient rhetoric. Then the structure and disposition of the speech have been analyzed by taking into account the theories of *Rhetorica ad Herennium* related to the genre of deliberative rhetoric. This analysis reveals some ideas about how the speech of Macer might have been constructed and presented. In addition to the ideas, the stylistic aspects of the speech that matched those of Sallust were also emphasized.*

Keywords: Sallust, *Historiae*, Licinius Macer, rhetoric.

Giriş

Romalı siyasetçi ve tarih yazarı Gaius Sallustius Crispus (İÖ 86-34) kendi döneminin çalkantılı siyasi olaylarını aktaran çok sayıda eser kaleme almıştır. İlk iki eseri olan *Bellum Catilinae* ya da diğer adıyla *De coniuratione Catilinae* ve *Bellum Iugurthinum*'da olayları ele alırken, yıl yıl kayıtları esas alan *annales* geleneğini tercih etmeyip, tek konu üzerine yoğunlaşmış, olayların ortaya çıkmasında etkisi olduğunu düşündüğü toplumsal sorunları ve ahlaki çöküşü dile getirmeye çalışmıştır. Büyük olasılıkla İÖ 39 yılından ölümüne kadar üzerinde çalıştığı son eseri olan *Historiae* ise *annales* geleneğine uygun olarak hazırladığı eseridir. Ana konudan ayrılarak önce Gracchus kardeşleri, sonra da Marius ile Sulla arasındaki iç savaşı aktardığı bölümler dışarıda tutulduğunda, bu eser Sulla sonrası dönemin başlangıcı olan İÖ 78 yılından başlayarak, kalan parçacıklardan yola çıkılarak saptanabilen son tarih olan İÖ 67 yılları arasını kapsamaktadır. Sallustius'un eserleri eskiçağ tarih yazımında sık rastlandığı üzere önemli şahsiyetlerin ağzından aktarılan söylevleri de içerisinde barındırmaktadır. *Bellum Catilinae* eserinde

dört, *Bellum Iugurthinum* eserinde altı söylev bulunmaktadır. *Historiae* eserinde ise Lepidus, Philippus, Cotta ve son olarak 3. kitabının 48. bölümünde yer alan İÖ 73 yılı halk temsilcisi Gaius Licinius Macer'e atfettiği konuşma olmak üzere dört söylev yer alır.

Bu çalışma Sallustius'un *Historiae* eserinde yer alan ve "*Oratio Macri tribuni plebis ad plebem*" adıyla bilinen söylevle ilgilidir. Çalışmanın başında Licinius Macer'in hayatı ve eserleri üzerine kısa bilgiler verildikten sonra, söylevin hangi ortamda yapıldığının anlaşılabilmesi için siyasal ortama değinilmiştir. Ardından pek çok dile çevrilmiş olan konuşma Türkçeye kazandırılmıştır. Sallustius'un eserlerinin Latince metni için farklı edisyonlar karşılaştırılmış, çeviri için *Oxford Classical Texts* serisinde yer alan ve editörlüğünü L.D. Reynolds'ın yaptığı metin temel alınmıştır. Metnin çevirisi yapıldıktan sonra, söylevde geçen bazı ifadelerle ilişkin tarihi açıklamalar birçok eserde incelendiği için dipnotlarda kısa bilgilendirmeler ile yetinilmiştir. Çalışmanın asıl amacı ve görebildiğimiz kadarıyla yapılan araştırmalardan farkı söylevin yapısının ve bölümlerinin eskiçağ siyasal hitabet türüne ilişkin kuramlardan yola çıkılarak incelenmesidir. Kuramlar için kim tarafından yazıldığı tam olarak bilinmeyen *Rhetorica ad Herennium* adlı eser temel alınmıştır. Hitabet türüne ilişkin kuramların yer aldığı çok sayıda eser arasından *Rhetorica ad Herennium*'un seçilmesinin başlıca iki nedeni vardır. İlki bu eserde geçen başka bir halk temsilcisine ait kısa bir konuşmanın, *Macer Söylevi* ile ana fikir bakımından benzer olmasıdır. İkincisi ise söyleve yakın bir tarihte yazılmış olmasıdır. Çalışmaya söylevin hitabet konusunda öne çıkan üslup özellikleri de eklenmiştir.

Gaius Licinius Macer'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, İÖ 107 yılından önce doğduğu tahmin edilmektedir.¹ Ozan Licinius Calvus'un babasıdır. Roma tarihindeki sınıflar arası mücadelede etkin rol oynamış *plebs* kökenli soylu bir aileden (*gens Licinia*) gelmektedir. Atalarından olan Publius Licinius Calvus İÖ 5. yüzyılda *consul* yetkisine sahip ilk *plebs* kökenli askeri *tribunus*'tur, Diğer bir atası Gaius Licinius Calvus ise *consul* olarak görev yapan *plebs* kökenli ilk kişiler arasındadır. Licinius Macer'in özel yaşamı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. İlk kamu görevi

¹ L. Macer'in hayatı ve eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Peter H., *Historicorum Romanorum Reliquiae*, vol.1, (Leipzig: Teubner, 1914), 350-365; Ogilvie, R.M., *A Commentary on Livy, Books 1-5*, (Oxford: Clarendon Press, 1965), 7-12; Walt, S., *Der Historiker C. Licinius Macer, Einleitung, Fragmente, Kommentar*, (Stuttgart und Leipzig: B.G. Teubner, 1997); Cornell T.J (ed), *The Fragments of the Roman Historians*, Vol I-III, Oxford: (Oxford University Press, 2013): hayatı ve genel literatür için aynı eserde bk Vol I, s. 320-331, fragmanlar için bk. Vol II, s.672-697, fragman yorumları için bk Vol III, s. 418-449.

İÖ 84 yılında darphane sorumluluğu denilebilecek *triumvir monetalis*'tir. Bu görevi sırasında senato emriyle bronz para bastırmıştır.² Ne zaman *quaestor* olduğu hakkında bir kayıt bulunmamaktadır. İÖ 73 yılında halk temsilciliğine seçilmiş, İÖ 68 yılında büyük olasılıkla *praetor* olarak görev yapmıştır (Val.Max. 9.12.7 *vir praetorius*), ancak görev yaptığı eyalet bilinmemektedir. İÖ 66 yılında Cicero'nun başkanlığını yürüttüğü bir mahkemede eyalet yönetimindeki sorunlar nedeniyle yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle yargılanmış ve mahkûm olmuştur. Cicero söz konusu mahkemede verilen kararın büyük bir memnuniyet yarattığını belirtmektedir (*Att.*1.4). Bu olayı aktaran Plutarkhos'a göre (*Cic.*9), Roma'da büyük bir güce sahip olan Licinius Macer, dönemin önemli şahsiyetlerinden Crassus tarafından da desteklendiği için beraat edeceğinden çok emindir. Ancak mahkûm olmasının yarattığı hayal kırıklığı içinde yatağında yaşamını yitirmiştir. Valerius Maximus'un (9.12.7) aktardığına göre ise evinin balkonundan mahkemeyi izlerken, kararın aleyhinde çıktığını anlaması üzerine yaşamına son vermiştir.

Licinius Macer'in siyasal yaşamda olduğu kadar tarih yazımında da etkin olduğu bilinmektedir. Kendisinden sonra gelen yazarların yaptığı alıntılar dışında günümüze bir şey kalmamış olan *Annales* adlı eserinin en azından 16 kitaptan oluştuğu varsayılmaktadır. Yapılan alıntılar açısından bakıldığında eserinin krallık dönemi ile başladığı ve İÖ 3. yüzyılın ötesini kapsamadığı düşünülmektedir, ancak eserin ne zamana değin gittiği kesin olarak bilinmemektedir. Tarihçiler Titus Livius ve Dionysios Halikarnassos Licinius Macer'in eserinden sıkça yararlanmışlardır.³ Livius, Licinius Macer'in kendi ailesini yüceltmek gibi bir amacı olduğunu söylese de, yine de 4-10. kitapları arasında Macer'i kaynak olarak kullanmıştır. Livius'un 11-20 kitapları kayıp olduğu için Macer'in eserini kullanıp kullanmadığı bilinmemektedir, ancak 21. kitaptan sonra Macer'den alıntı yoktur. Dionysos Halikarnassos ise kendi eserini yazarken yararlandığı Romalı tarihçiler arasında Macer'in de adını saymış (1.7.3) ve altı farklı yerde ondan yararlanmıştır. Bu iki tarihçi dışında Censorinus, Macrobius ve *Origo gentis Romanae* eserinin yazarı gibi eskiçağ yazarları tarafından da kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak modern araştırmaların bir kısmında, Licinius Macer'in eserinin fazlasıyla siyasi olduğu, daha doğrusu döneminin *plebs* yanlısı tutumunu geçmişe aktardığı vurgulanmakta, buradan yola çıkarak Macer'i kaynak olarak kullanan eskiçağ yazarlarının anlatılarına karşı

² Crawford M. H., *Roman Republican Coinage II.*, (New York : Cambridge University Press, 2008), 606 v.d.

³ Bu alıntılar için bk. Walt, *Der Historiker*, 88 vd.

eleştiri getirilmektedir.⁴ Öte yandan Licinius Macer'in eserinden kalan kısıtlı parçaların böyle bir savı dile getirmek için yeterli olmadığını dile getiren görüşler de bulunmaktadır⁵.

Tarih alanındaki çalışmalarının yanı sıra Licinius Macer hitabet konusunda da tanınmaktadır. Cicero'nun (*Rab.Perd.* 7) eserinin bir yerinde söylediklerinden L. Macer'in hatip olarak yalnızca siyasal alanda değil yargısal alanda da boy gösterdiği anlaşılmaktadır. Cicero *Brutus* eserinde (238) L. Macer'in hitabet yeteneği konusunda ayrıntılı bilgi verir:

“C. Macer her zaman yetkinlikten yoksundu, ancak bir o kadar da çalışkan bir avukattı. Onun yaşam biçimi, alışkanlıkları ve yüz ifadesi nihayetinde yeteneğine ilişkin bütün övgüyü ortadan kaldırmayı, avukatlar arasında büyük bir ismi olurdu. Konuşması ne gereğinden çok ne de eksikti, göz kamaştırıcı değildi, ama kaba da değildi. Sesi, mimikleri ve tüm davayı savunma biçimi cezbedicilikten uzaktı, ancak kanıtların toplanması ve düzenlemesi aşamalarında hayranlık uyandıracak kadar hatasızdı. Öyle ki bu konuda ondan daha dikkatli ve daha iyisine rastlamak kolay değildi, ama yine de buna hitabetten çok hazırcıvaplık derdin. Kamu davalarında kendini kanıtlamış olsa da, hukuk davalarında da önemli bir yer tutuyordu.”

Bununla birlikte, Cicero onun hitabet konusundaki yeteneğini değerlendirdiği diğer bir eserinde (*Leg.1.7*), Macer'in konuşmalarının bir miktar zekâ kısıtlılığı içerdiğini, bazen de aşırıya kaçan duygu yükselmeleri olduğunu belirtirken, bunun nedenini Macer'in gelişmiş Yunan retorik eğitiminden yoksun olmasına ve hitabet konusunda Latince el kitaplarını kullanmasına bağlamıştır.⁶ Cicero'nun söyledikleri dışında Licinius Macer'in mahkemede konuştuğuna ilişkin son kayıt İS 500 civarında yaşamış olan gramer yazarı Priscianus'tan kalan ve Sulla'nın emekli askerleri tarafından topraklarından edilmiş olan Etrürialılar lehine yaptığı bir konuşmadan alıntı içeren parçadır. Bu alıntı Macer'in üslubuna ilişkin kapsamlı değerlendirme yapmak için son derece kısa olsa da, yine de onun karşıtlam kullanımı ve abartılı duygulandırma yeteneğine sahip bir hatip olduğunun göstergesi olarak

⁴ Bk. P.G.Walsh, *Livy, His Historical Aims and Methods* (New York: Cambridge University Press, 1961), 122-123; Ogilvie, *A Commentary on Livy*, 12; J. Briscoe, “The First Decade” In T.A. Dorey (ed.), *Livy* (London: Routledge &Kegan Paul, 1971), 9-10.

⁵ Bazıları için bk. Walt, *Der Historiker*, 100-105; Martine Chassignet, “Le discours du tribun Licinius Macer à la Plèbe” Laurent Pernot (ed.), *New Chapters in the History of Rhetoric* (Leiden – Boston: Brill, 2009), 128; Cornell, *The Fragments*, vol.1, s.323 ve 328-330.

⁶ “Neden Macer'i de sayayım? Onun lafkalabalığı arasında bir miktar zekâ kısıtlılığı içeriyor, ancak yine de bunun kaynağı Yunanlıların güzel konuşma eğitimi değil, Latince kitapçıklar. Konuşmalarında çokça ama yarırsız duygu yükselmeleri ve çokça arsızlık var.”

kabul edilmiştir.⁷ Priscianus'un yaptığı alıntı aynı zamanda Macer'in konuşmalarının sonradan yayımlanmış olabileceğini de göstermektedir.

Sallustius'un eserinde yer verdiği söylev ise Macer'e atfedilen en uzun konuşmadır. Syme, Sallustius'un fırsatçı olarak nitelediği Lepidus'un aksine, Macer'i *plebs* haklarının gerçek bir savunucusu olarak gördüğünü, hem bir tarihçi hem de halk temsilcisi olması bakımından onu söylevi için biçilmiş kaftan olduğunu, söylevin girişindeki sınıflar arası mücadeleye yapılan vurgunun ve devamında geçmişten verilen örneklerin de bunu gösterdiğini belirtir.⁸ Bu söylevin özgün olup olmadığı, yani Sallustius'un eserinde yer alan söylevde aktarılanların Licinius Macer'in kendisi tarafından dile getirilip getirilmediği de uzun süredir devam eden bir tartışma konusudur.⁹ Ancak söylevin, dönemin siyasal koşullarına uyumlu olması konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada Macer'in söylevini nasıl bir siyasal ortam içinde verdiğine de kısaca değinmek gerekmektedir.

İÖ 81 yılında L. Cornelius Sulla *dictator* olduktan sonra, devlet yönetimiyle ilgili bir dizi düzenleme yapmıştır ve bu düzenlemeler genel olarak üç şeyi amaçlamaktadır: devlet yönetiminde senatoyu güçlendirmek, halk temsilciliği ve *magistratus*'luklar gibi tamamlayıcı güç makamlarını zayıflatmak ve son olarak da sistemi, tam olarak korumaya almak.¹⁰ Bu amaç doğrultusunda çıkardığı yasalardan bir tanesi de *Lex Cornelia de tribunicia potestate* adıyla bilinen ve halk temsilcilerinin yetkilerini sınırlayan yasadır. Sulla'nın halk temsilcilerinin yetkileriyle ilgili düzenlemelerine antik kaynaklar da değinirler. Örneğin, Titus Livius, Sulla'nın bu yeni yasalarla devletin konumu güçlendirirken, yasama yetkilerini ellerinden alarak halk temsilcilerinin güçlerini budadığını belirtir (*Per.* 89). Dionysios Halikarnassos Romalıların resmi bir kurum olan *dictator* görevini Sulla'nın bu görevi zalimce uygulaması nedeniyle tiranlıkla bir tutmaya başladığını belirtir. Bunun nedenleri arasında halk temsilcilerinin yetkilerini en aza indirgemesini

⁷ Walt, *Der Historiker*, 29; Chassignet, "Le discours du tribun Licinius Macer à la Plèbe", 126-127.

⁸ Ronald Syme, *Sallust*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1964), 200.

⁹ Bu konuda bk. Hodgkinson M.J., *C. Licinius Macer and the historiography of the early republic*, (Exeter: Basılmamış Doktora Tezi, 1997) s. 44 ve 56; Walt, *Der Historiker*, 11-14; Chassignet, "Le discours du tribun Licinius Macer à la Plèbe", 123 vd.

¹⁰ Eder, Walter (Berlin), "Cornelius I.90", in: Brill's New Pauly, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, English Edition by: Christine F. Salazar, Classical Tradition volumes edited by: Manfred Landfester, English Edition by: Francis G. Gentry. Consulted online on 08 September 2019 <http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e305350> First published online: 2006.

de sayar (5.77.4-6). Roma'da yaşanan iç savaşları ele aldığı *Bella Civilia* eserinde Appianos'un aktardığına göre, bu düzenlemeyle halk temsilciliği görevi yapan kişilerin daha sonra herhangi bir yüksek kamu görevi üstlenemeyeceği yönünde bir kısıtlama getirilmiştir. Yetkilerin neredeyse yok olacak şekilde azaltılması önceden bu görev için yarışan ünlü kişilerin ya da ailelerin bu görevden uzak durmalarına yol açmıştır (*B Civ.* 1.100).

Cicero, *De legibus* eserinde bu düzenlemenin aleyhindeki ve lehindeki görüşleri bir araya getirip toplumun bu konudaki fikir ayrılığını aktarmıştır. Kardeşi Quintus'u konuşturduğu bölümlerde (3.19-21) halk temsilciliği yetkilerinin kötüye kullanılmasına ilişkin geçmişten örnekler verir. 3.22'de Sulla'nın düzenlemesini her yönüyle desteklediğini söyledikten sonra, çok beğendiği Pompeius'u temsilcilerin haklarını geri verdiği için takdir edemeyeceğini belirtir. Buna karşın 23. bölümden itibaren kendi konuşmaya dâhil olan Marcus Cicero, konuyu daha ağırbaşlı bir biçimde ele alır. Halk temsilcilerinin yalnızca yaptığı yanlışları listeleyerek doğru sonuca ulaşamayacağını, aynı yöntemin *consul* olanlara uygulandığında farklı bir sonuç ortaya çıkmayacağını belirttikten sonra halk temsilcisi sayısının fazla olmasının iyi bir şey olduğunu, diğer halk temsilcilerinin veto yetkilerini kullanarak zararlı eylemleri engellediğini örneklerle ifade eder. Romalı atalarının bu hakkı *plebs*'lere vermekte neden haklı olduklarını açıklar. Cicero'nun eserine yansıyan toplumdaki bu fikir ayrılığını diğer antik kaynaklar da desteklemektedir. Örneğin İÖ 76 yılı halk temsilcisi C. Sicinius, Sulla'nın ortadan kaldırdığı hakların geri verilmesi ile ilgili bir tasarı sunmuştur.¹¹ Ancak bu olay hakkındaki tek antik kaynak olan Sallustius'un *Macer Söylevi*'nden anlaşıldığı kadarıyla onun bu girişimi çıkan olaylar sonucu bertaraf edilmiştir. Halk temsilciliği görevi yapan kişilerin daha sonra herhangi bir yüksek kamu görevi üstlenemeyeceği yönündeki kısıtlama, ertesi yıl yani İÖ 75 yılında C. Aurelius Cotta'nın *consul* olduğu sırada yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak bu kararı nedeniyle Cotta, Sulla'nın kanunlarının o öldükten sonra da korunması gerektiğini savunan kişilerin yoğun tepkisiyle karşılaşmıştır (*Asc. Corn.* 66 ve 78C). İÖ 74 yılında halk temsilcisi Lucius Quinctius temsilcilerin yetkilerinin geri verilmesi konusunda halka bir konuşma yapmış, ancak aynı yılın *consul*'ü L. Licinius Lucullus bu girişimi engellemiştir.¹² İÖ 73 yılında halk temsilcisi Macer'in verdiği ve bu çalışmanın konusu olan söylev de aynı konudur. İÖ 70 yılında halk

¹¹ *Rogatio Sicinia de tribunicia potestate restituenda*. Bu tasarı için bk. Giovanni Rotondi, *Leges Publicae Populi Romani* (Darmstadt: Georg Olms Verlagsbuchhandlung Hildesheim, 1962), 364-365.

¹² *Cic. Clu.* 110; *Plut. Luc.*, 5.4.

temsilcilerinin hakları *consul*'ler Gnaeus Pompeius ve Licinius Crassus tarafından geri verilmiştir.

Halk Temsilcisi Licinius Macer'in Halka Söylevi

(1) Saygıdeğer yurttaşlar, atalarınızın size bıraktığı haklar ile Sulla'nın kurduğu bu kölelik düzeni arasında ne fark olduğunun yeterince farkında olmasaydınız, uzun ve ayrıntılı bir konuşma yapmam ve sizi *plebs*'lerin hangi haksızlıklar karşısında, kim bilir kaç kez silahlanıp *patricius*'lara başkaldırdığı ve sonucunda bütün haklarının savunucuları olarak halk temsilciliği görevini elde ettikleri¹³ konusunda bilgilendirmem gerekirdi. (2) Ancak bu durumda bana düşen sizi bir şekilde yüreklendirmek ve özgürlüğünüzü kazanacağınızı düşündüğüm yolda önünüzde yürümektir. (3) Soylu sınıfın ne kadar büyük bir güce sahip olduğunu, üstelik bir başıma, güçsüz ve içi boş bir *magistratus*'luk görevinde olduğum halde¹⁴ bu gücün egemenliğini kırmaya çalıştığımı, görmüyor değilim. Kötülük peşindekilerin birlik olarak, bireysel hareket eden masumlardan çok daha güvenli bir biçimde iş gördüklerinin de farkındayım. (4) Öte yandan sizden aldığım ve korkularımı yenmemi sağlayan o umut ışığı yanında, cesur bir adam için özgürlük uğruna girdiği mücadeledeki zorlukların, hiç mücadele etmemiş olmaktan daha iyi olduğuna karar verdim.

(5) Diğerlerinin tamamı¹⁵ haklarınızı savunmak için seçilmiş olmalarına rağmen, ya kendilerine menfaat sağlamak için, ya bir beklenti ya da ödül uğruna ellerindeki bütün gücü ve yetkiyi aleyhinize kullandılar. Zira para karşılığında görevi ihmal etmek, bedavaya doğru olanı yapmaktan daha iyidir diye düşünüyorlar. (6) Dolayısıyla hepsi artık azınlığın egemenliğine teslim oldu. Bu azınlık, savaşı gerekçe göstererek hazinenin, ordunun, krallıkların ve eyaletlerin kontrolünü eline geçirdi ve şimdi sizden aldıkları ganimetlerle konumlarını kale gibi sağlamlaştırıyorlar. Bu arada siz, sayıca kalabalık olmanıza rağmen, koyun gibi kendinizi birer birer onların hizmetine ve kullanımına sunuyorsunuz. Oy pusulalarınız dışında atalarınızın size bıraktığı bütün ayrıcalıklardan mahrum bırakıldınız. O oy pusulalarını kullanarak eskiden sizi koruyacak kişileri seçerdiniz, şimdi ise kendinize efendiler tayin ediyorsunuz. (7) Bu nedenle herkes onların tarafına geçti, ancak hakkınız olanı geri aldığınız takdirde, birçoğu kısa süre içinde

¹³ Antik kaynaklarda *plebs* sınıfın *patricius* sınıfına karşı İÖ 494, 449 ve 287 yıllarında olmak üzere üç kez ayaklandığı belirtilir. Halk temsilciliği görevinin elde edilmesi ise ilk ayaklanma ile ilişkilendirilir.

¹⁴ Sulla'nın çıkardığı yasa nedeniyle yetkileri budanan halk temsilciliği görevinden bahsedilmektedir.

¹⁵ Diğer halk temsilcileri.

yanınızda yer alacaktır. Zira az sayıda kişi hoşuna giden şeyleri savunma cesaretine sahiptir, diğerleri kendilerinden güçlü olanların hâkimiyetindedir.

(8) Tek yürek olup bir amaç doğrultusunda ilerlediğinizde önünüze bir engel çıkabileceğine dair kuşkunuz mu var yoksa? Üstelik siz böyle kayıtsız ve zayıfken bile sizden ödleri koptuğu halde? Bu erk grubunun merkezinden gelen bir consul olan, C. Cotta'nın¹⁶, halk temsilcilerine bazı haklarını geri vermesinin arkasında yatan neden bahsettiğim korkudan başka bir şeyse, tabi ona bir şey diyemem. Her ne kadar halk temsilcilerinin yetkisi hakkında konuşmaya cüret eden ilk kişi olan L. Sicinius, siz daha aranızda

¹⁶ İÖ 75 yılı *consul*'ü Gaius Aurelius Cotta. (bk. Klebs, *RE* 2: 2482-2484, "Aurelius, 96"). Görevde olduğu yıl sunduğu bir yasa tasarısıyla halk temsilciliği görevi yapan kişilerin daha sonra herhangi bir yüksek kamu görevi üstlenemeyeceği yönündeki kısıtlamanın kaldırılmasını önermiştir (bk. Rotondi, *Leges Publicae*, 365; T.Robert S Broughton., *The Magistrates of the Roman Republic, Volume II 99B.C.- 31 B.C.* (New York: The American Philological Association, 1952), 96. Sallustius *Historiae* eserinde Cotta'nın İÖ 75 yılında halka yaptığı konuşmaya da yer vermiştir. Ancak halk temsilcilerinin yetkileri konusuna konuşmasında değinmemiştir. (Söylev ve Türkçe çevirisi için bk. Ü. Fafo Telatar, "Kendisini Devletine Adamış Bir Consulün Halkına Seslenişi" *Archivum Anatolicum*, 11/1 (2017), 143-150. Cotta'nın teklifiyle kısıtlamanın kaldırılması konusundaki antik kaynaklardan biri bu metindir, diğeri ise İS 1. yüzyıl yazarı Q. Asconius Pedianus'un Cicero'nun *Pro Cornelio de maiestate* eserine yaptığı yorumdur. Asconius (78) Cicero'ya atfen Cotta'nın *consul* olduğu yıl halk temsilciliği görevine erk değil, bir nebze saygınlık kattığını; bu nedenle Sulla'nın reformlarının ölümünden sonra da korunması gerektiğini düşünen *nobilitas*'ın Cotta'ya karşı son derece düşmanca bir tavır takındıklarını belirtir. Gruen bu ifadenin doğru olduğunu, ancak bu tür tasarı sunarken Cotta'nın senato çoğunluğunu arkasına almadan bu işi gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını dile getirir (Erich S. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*, (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1995), 27. Öte yandan Asconius'un eserinde Cicero'nun ifadesinin aktarıldığı diğer bir bölümde (69), Cotta'nın kendi çıkardığı yasalarının iptal edilmesi için bizzat senatoya başvurduğu dile getirilmektedir. Ancak Asconius, Cicero'nun bu sözünü yorumlarken, bu teklifin önemsiz meseleler ile ilgili olduğunu, halk temsilcilerinin sonradan diğer *magistratus*'luklara erişmesinin önündeki engeli *nobilitas*'ın muhalefeti, halkın büyük desteğiyle kaldırılan yasayı kapsamadığını söyler. Sallustius'un bu metinde kullandığı *ex factione media consul* (erk grubunun merkezinden gelen *consul*) ifadesi de araştırmacılar arasında tartışma konusudur. Frederic Kritz, *C. Sallusti Crispi Opera Quae Supersunt, vol.III.*, (Leipzig: Teubner, 1853), 277'de Sallustius'un bu ifadesinin *plebs* sınıfından hiç hoşlanmayan *nobilitas* sınıfı ile *plebs* sınıfının ateşli temsilcileri arasındaki orta bir grubu işaret ettiğini belirtir. Buna karşın bazı araştırmacılar Cotta'nın aslında Sulla yanlısı gruptan çok da uzak olmadığı, söylevdeki bu ifadenin Cotta'yı orta yolu seçen bir grubun değil, doğrudan hedef aldığı *nobilitas*'ın merkezinden gelen biri olarak nitelediği, çünkü Cotta'nın Sulla düzeninin merkezinde yer aldığı ve dönemin önemli aileleriyle yakın ilişki içinde olduğu görüşünü savunmaktadır (bk. Gruen, *Last Generation*, 26 ve Sallust, *The Histories, Volume 2, Translated with Introduction and Commentary by Patrick McGushin*, (Oxford: Clarendon Press, 1994), 89-90. Bundan sonra McGushin, *Sallust* olarak kısaltılmıştır.

mırıldanırken susturulmuş olsa da¹⁷, siz kendinize yapılan haksızlıktan bıkmadan önce, onlar sizin kin gütmenizden korkmuşlardı. Sayın yurttaşlar, benim bu tutumunuz karşısındaki şaşkınlığımı yeteri kadar ifade etmem mümkün değil. Çünkü umut etmenin bir işe yaramadığını anladınız. (9) Bu iğrenç kölelik düzenini dayatan Sulla öldüğünde, sıkıntuların sona erdiğine inanıyordunuz. Oysa sahneye ondan çok daha zalim olan Catulus çıktı.¹⁸ (10) Brutus ve Mamercus'un consul'lüğü sırasında bir kargaşa oldu.¹⁹ Ardından C. Curio, iş masum bir halk temsilcisinin yitip gitmesi noktasına varıncaya kadar efendiniz olarak kaldı.²⁰ (11) Geçen yıl Lucullus'un nasıl büyük bir hışımla L. Quintius'un üzerine gittiğini gördünüz.²¹ Son olarak bugünlerde

¹⁷ İÖ 76 yılı halk temsilcisi L. Sicinius. Cicero, *Brutus* eserinde (216-217) ondan bahsederken Sicinius'un ön adının Gnaeus olduğunu, saygısız, ama nüktedan bir üsluba sahip olmanın dışında pek bir hitabet yeteneği olmadığını belirtir. Quintilianus da (11.3.129-130), söylev verirken hızla ve sıkça ileri geri sallanmanın yanlışlığı konusunda örnek verirken, Cicero'nun bu metninden alıntı yapmıştır. Plutarkhos (*Crass.*7.9), Sicinius'un yaşadığı dönemdeki *magistratus*'lara ve halk temsilcilerine büyük sorun çıkarttığını belirtir. Sicinius'un halk temsilcilerinin yetkileri hakkında konuşma yaptığına ve sonrasında başına gelenlere ilişkin tek antik kaynak Sallustius'un *Macer Söylevi*'dir. Metnin Latincesinde yer alan "*circumventus*" sözü, bir sonraki bölümde yer alan "*ad exitium usque insontis tribuni*" ifadesi ile birlikte değerlendirildiğinde Sicinius'un sözlerinden hoşlanmayanlar tarafından etrafının kuşatıldığını, halktan da destek bulamadığı için etkisiz hale getirildiğini göstermektedir. Syme (*Sallust*, 198) Macer'in etkisiz hale getirme sözcüğüyle öldürülmeyi kastettiğini belirtirken, Gruen (*Last Generation*, 24) bu etkisiz hale getirmenin muhtemelen şiddet içerdiğini belirtmiş, ancak bunun siyasi olarak yok olma anlamına gelebileceğini de eklemiştir. McGushin (*Sallust*, 91), Latince metinde geçen *exitium* sözcüğünün şiddetten sürgün edilmeye kadar çok geniş bir anlam taşıdığını belirterek buradaki ifadenin yasal olarak etkisiz hale getirme olabileceği görüşünü dile getirir. Sicinius'un akıbetine ilişkin başka bir antik kaynak olmaması nedeniyle tam olarak ne olduğu belirlemek tahminden öteye geçmemektedir.

¹⁸ İÖ 78 yılı *consul*'ü Q. Lutatius Catulus. İÖ 78'de birlikte görev yaptığı diğer *consul* M. Aemilius Lepidus'un, Sulla'nın düzenlemelerinin, halk temsilcilerinin yetkilerine ilişkin olan da dâhil olmak üzere, kısmen hafifletilmesini içeren önerilerine karşı çıkmıştır (bk. Broughton, *MRR* II,85). McGushin'e göre (*Sallust*, 90) Latince metindeki *longe saevior* ifadesi muhtemelen Macer'in *nobilitas* egemenliğinin sıkı savunucularından biri olan Catullus'un Lepidus'un girişimlerine karşı muhalefetine ilişkin şahsi düşüncesini yansıtmaktadır.

¹⁹ İÖ 77 yılı *consul*'leri D. Iunius Brutus ve Mamercus Aemilius Lepidus Livianus. Büyük olasılıkla burada bahsedilen kargaşa o yıl *proconsul* olarak Gallia Transalpina eyaletine atanan M. Aemilius Lepidus'un ayaklanmasıdır.

²⁰ İÖ 76 yılı *consul*'ü C. Scribonius Curio. Bu cümlede geçen *insontis tribuni* ifadesi yukarıda belirtildiği gibi halk temsilcisi Sicinius'u kastetmektedir.

²¹ İÖ 74 yılı halk temsilcisi Lucius Quintius ya da Cicero'da geçtiği biçimiyle Quinctius. Cicero onun hakkında şöyle der (*Clu.* 110): "*Halk temsilcilerinin konuşma yaptığı kürsü (rostra) uzun zamandır meşgul edilmediği ve Sulla'nın gelişinden itibaren o kürsüden halk temsilcilerinin sesi duyulmadığı için, Quinctius orayı işgal etti ve uzun süredir halk toplantılarından uzak duran kalabalığı eskisi gibi davranmaya çağırırdı. Bu sayede bir grup insanın bir miktar sempatisini kazandı. Ancak sayelerinde daha yüksek mevkiye ulaştığı aynı*

benim için ne kıyametler koparıyorlar! Eğer siz kölelik etmeye son vermeden önce, onlar efendiniz olmaya nokta koymak niyetinde idiyse, o zaman bu yapılanlar kesinlikle boşunaydı. Bu iç karışıklıklar sırasında başka şeyler de dile getirildi, ancak iki taraf arasındaki asıl çekişme konusu hangi tarafın efendiniz olması gerektiğidir. (12) Dolayısıyla kimi zaman haddini bilmezlik, kimi zaman nefret kimi zaman da hırs nedeniyle alevlenen farklı tartışmalar oldu. Ancak her iki tarafın da elde etmeye ve gelecek için sizden almaya çalıştığı şey hiç değişmedi: Atalarınız tarafından özgürlüğünüz için size bir silah olarak verilen halk temsilciliğinin yetkisi. (13) Bu konuda sizi uyartıyor ve kavramları kendi aymazlığınıza göre değiştirerek köleliği huzur olarak adlandırmamaya dikkat etmenizi rica ediyorum. Kötülük, doğru ve onurlu olan şeyleri bastırılmışsa, o huzurun tadını çıkarmak gibi bir durum da artık söz konusu olamaz. Sesinizi çıkarmamış olsaydınız, belki mümkün olurdu. Şimdi bütün dikkatlerini buna verdiler, zafer kazanmadığınız sürece, daha da sıkıştırıyorlar. Çünkü her haksızlık varlığını artarak sürdürür.

(14) Bazılarınız “o halde sen ne düşünüyorsun ?” diye itiraz edecektir. Her şeyden önce şu çok konuşma, uyuşuk davranma ve halk toplantılarının yapıldığı yer dışında özgürlük fikrini hatırlamama alışkanlığından kurtulmalısınız. (15) İkinci olarak sevgili yurttaşlar - amacım sizi atalarınızın önce halk temsilciliği görevini, ardından yalnızca patricius sınıfından olanların seçilebildiği magistratus’luğu ve onların onayından²² bağımsız olarak oy verme hakkını elde etmesi gibi kahramanca işler yapmaya çağırarak değil- ama elinizde her tür güç varken ve şu anda başkalarının iyiliği için katlanmakta olduğunuz emirleri kendi iyiliğiniz için yerine getirme ya da getirmeme olanağına kesin olarak sahipken, hala hangi tanrının size tavsiye vermesini bekliyorsunuz, Iuppiter’in ya da başka bir tanrının mı? (16) Consul’lerin büyük yetkilerini ve senatörlerin kararlarını yerine getirerek geçerli kılan sizlersiniz, sevgili yurttaşlar! Bu da yetmezmiş gibi aleyhinize olan bu sınırsız özgürlük alanını daha da genişletmek ve kuvvetlendirmek için acele ediyorsunuz. (17) Ben sizi yapılan haksızlıkların intikamını almaya

insanlar sonradan ondan nasıl da nefret ettiler. Zira buna neden olan sadece onun davranışları ve kibri değil, aynı zamanda takındığı tavırlar, giysisi ve hatta hatırlarsınız bileğine kadar uzanan o mor kıyafetiydi.” Plutarkhos Lucullus’un biyografisinde (5.4) Sulla’nın kurduğu düzene karşı çıkan ve düzeni bozmaya çalışan bir halk temsilcisi olarak nitelediği Lucius Quintius’u durdurmak için Lucullus’un, Cethegus ile olan mücadelesini bir kenara bıraktığını belirtir. Bunlar dışında olayların nasıl geliştiğine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

²² *Patrum auctoritas*: sınıflar arası mücadelenin önemli ve de tartışmalı konu başlıklarından biri olan *patrum auctoritas*, temelde halk meclisi tarafından çıkarılan yasaların patricius sınıfından olan senatörler tarafından onaylanmadan geçerli olmamasıdır. İÖ 339 yılı *consul*’ü Q. Publilius Philo bu onayın yasa *comitia centuriata*’da oylanmadan önce verilmesini zorunlu kılmıştır (bk. Rotondi, *Leges Publicae*, 227; Broughton, *MRR I*, 137).

değil, aksine gerçek huzuru talep etmeye çağırıyorum. Onların beni suçladığı gibi anlaşmazlık peşinde değilim, aksine anlaşmazlıkların son bulmasını istediğim için meselenin devlet hukukuna göre yeniden düzenlenmesini talep ediyorum. Bu talebi ısrarla reddettikleri takdirde, önerim ne silahlı çatışma ne de ayaklanmadır, sadece kanunuzu onların uğruna daha fazla akıtmamanızdır. **(18)** Bırakalım da istedikleri yetkilere sahip olsunlar, onları bildikleri gibi kullansınlar, zafer törenlerinin peşinde koşsunlar, taşıdıkları ata heykelleriyle Mithridates'in, Sertorius'un ve sürgüne gönderilenlerden geriye kalanların peşine düşsünler.²³ Sefası hiç sürülmeyen işin cefası da ezası da uzak olsun. **(19)** Kim bilir belki de şu alelacele çıkardıkları tahıl yasasıyla²⁴ hizmetlerinizin karşılığını öderler. Söz konusu yasayla hepimizin özgürlüğüne kişi başı beş modius değer biçtiler. Bu miktar aslında hapisanede adam başı verilen yemek miktarından fazla değil. Zira hapistekilere hayatta kalmaya yetecek, ama aynı zamanda onları güçten düşürecek kadar yiyecek verildiği gibi, bu küçücük miktar da ailenizin geçimini sağlamaya yetmez, ancak aylak aylak gezen kişiyi küçücük bir umut vererek kandırır. **(20)** Köleliğinizin bedeli olarak teklif edildiği göz önüne alındığında, önerdikleri miktar büyük olsa bile, buna kanmak ve bu da yetmezmiş gibi mallarınıza karşı yapılan haksızlık için bir de minnet duymak nasıl bir aymazlık olurdu? **(21)** Bu tuzağa düşmemek gerek. Çünkü birlikte hareket eden halkın karşısında başka türlü güçlü olmaları mümkün değil, zaten buna cüret de edemeyeceklerdir. Bu nedenle hemen ağzınıza bir parmak bal çalıyorlar ve bu sırada korku içinde olduklarında omuzları üzerinde taşıdıkları, ancak korkuları geçer geçmez de parçalamaya çalıştıkları Pompeius gelene kadar sizi oyuyorlar. **(22)** Sözde özgürlük savunucuları olan bu adamlar, sayıları da bu kadar çok olmasına rağmen, haksızlığı düzeltme cesaretini göstermek ya da doğru olanı savunabilmek için tek bir kişiye bel bağlamaktan utanmıyorlar. **(23)** Kendi adıma şu konuda oldukça eminim: Genç yaşta büyük bir ün kazanan Pompeius, onların hâkimiyet safında yer almaktansa, istediğiniz takdirde sizin

²³ Quintus Sertorius, Roma ve İtalya'dan sürgüne gönderilen senato karşıtları ile birlikte Sulla sonrası Roma'daki yönetime direnmeye çalışmıştır. Bu ittifaka İtalya'yı ele geçirmeye niyetlenen Pontus Kralı Mithridates IV de katılmıştır. (bk. Elvers, Karl-Ludwig (Bochum), "Sertorius, Q.", in: Brill's New Pauly, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmut Schneider, English Edition by: Christine F. Salazar, Classical Tradition volumes edited by: Manfred Landfester, English Edition by: Francis G. Gentry. Consulted online on 13 May 2020 <http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e1109970>).

²⁴ Sallustius'un burada bahsettiği yasa, İÖ 73 yılı *consul*'leri M. Terentius Varro Lucullus ve C. Cassius Longinus'un birlikte çıkardıkları *Lex Terentia Cassia frumentaria*'dır. Cicero'nun Sicilia valisi Verres'i suçladığı konuşmasından (*Ferr.*2.3.163) yola çıkarak bu yasanın tahıl satın alma usullerini düzenlediği, ayrıca her bir yurttaşa aylık 5 *modius* ölçüsünde tahıl dağıtımını yapılmasını emrettiği anlaşılmaktadır. *Modius* Romalılara özgü tahıl ölçü birimidir. 1 *modius* yaklaşık olarak 8.73 litreye eşdeğerdir.

önderiniz olmayı ve halk temsilciliği yetkisinin geri verilmesi için ilk adımı atan kişi olmayı tercih edecektir. (24) Sevgili yurttaşlar, doğrusu önceden vatandaş olarak her biriniz güvenliğinizi çoğunluğun içinde bulurdunuz, toplum olarak hepimiz tek bir kişiye bel bağlayarak değil. Zaten herhangi bir ölümünün tek başına böylesi bir güvence vermesi ya da bunu geri alması olanaksızdı.

(25) Dolayısıyla yeterince söz söyledim. (26) Zira olan bitenin nedeni cehalet değil, üzerinize nasıl çöktüğünü bilmediğim bir tür uyuşukluktur. Bu yüzden ne şan elde etme arzusu ne de utanç duygusu sizde bir etki yaratıyor, içinde bulunduğunuz bu uyuşukluk uğruna her şeyinizi de feda ettiniz. Dayak yemekten kurtulduğunuzu, zengin efendilerinizin lütfettikleriyle oraya buraya gitmenize izin verildiği için fazlasıyla özgür olduğunuzu zannederek yaptınız bunu. (27) Ancak köylüler bu imkânlarla sahip değiller, aksine muktedirlerin çekişmelerinde katlediliyorlar ve eyaletlerdeki magistratus'lara hediye olarak gönderiliyorlar. (28) Şu anda azınlığın menfaati için verilen savaş ve kazanılan zafer böyle bir şey. Sonuç ne olursa olsun, plebs'ler hep yenilen taraftalar ve bu durum, özgürlüğünüzü geri kazanmak için gösterdiğiniz çabadan daha fazlasını onlar egemenliklerini ellerinde tutmak için gösterdikleri sürece günden güne daha da artacak.

Tartışma

Söylevin geneline bakıldığında ana tartışmanın bir takım kavramlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Azınlığın egemenliği (*dominatio paucorum*), bu egemenliği ve dolayısıyla konumlarını sürdürmek için *nobilitas*'ın yaptıkları, buna karşın *plebs* sınıfının korkaklığı (*ignavia*), miskinliği (*inertia*), sorunların farkında olmayıp, kayıtsız kalması (*neglegentia*) sonucunda özgürlük (*libertas*) yerine maruz kaldığı kölelik (*servitium*) düzeni. İÖ 1. yüzyılda yaşanan siyasi çekişmelerde kullanılan dili inceleyen araştırmalar dönemin iki farklı siyasi görüşünün de kendi ideolojilerini savunurken belirli düşünce kalıplarını sıkça kullandığını ve bu kavramların da söz konusu düşünce kalıplarının yansıması olduğunu ortaya koymuşlardır.²⁵ Bununla birlikte bazı araştırmalar bu söylevde dile getirilen görüşlerin Macer'in siyasi görüşleri olduğunu, Sallustius'un bu görüşleri ana hatlarıyla alıp, işleyip kullandığını ileri sürmüşlerdir.²⁶ Sallustius'un aslında

²⁵ Unto Paanaen, *Sallust's Politico-Social Terminology* (Helsinki: Suomalainen Teideakatemia, 1972), 44-63; Joseph Hellegouarc'h, *Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la République*, (Paris: Les Belles Lettres, 1963); Özgürlük (*libertas*) kavramı için bk. Ch. Wirszubski, *Libertas as a Political Idea at Rome During the Late Republic and Early Principate* (Cambridge: Cambridge University Press, 1950).

²⁶ Hodgkinson M.J., *C. Licinius Macer and the historiography of the early republic* (Exeter: Unpublished PHD, 1997); McGushin, *Sallust*, 87 .

yaşadığı dönemdeki partizan kutuplaşmalara karşı olduğu, Macer'in her görüşüne katılmadığı, ama her görüşünü de reddetmediği de dile getirilmiştir.²⁷ Bazıları da bu söylevi Sallustius'un eserlerinde yer alan diğer söylevler ile karşılaştırmış ve Macer'e atfedilen konuşmada Sallustius'un aslında kendi siyasi görüşünü yansıttığını ileri sürmüşlerdir.²⁸ Söz konusu kavramları her iki karşıt grup açısından inceleyen Robert Morstein-Marx durumu şöyle özetler:²⁹ “Sallustius'un halk temsilcilerinin ima ettiği şey şudur: halk korkuyu ve miskinliği bir kenara bırakıp, bir zamanlar yaptıkları gibi kamu görevine erdem sahibi insanları seçmek için oylarını kullanmış olsalardı, her şey tekrar güzel olurdu.”

Bu düşünce kalıplarını yansıtan sözcükler, yalnızca *Macer Söylevi*'nde değil, siyasal yaşamda sıkça dile getirilen sloganlardır ve dönemin siyasi tartışmalarından bağımsız değildirler. Zira siyasal tartışmalar sırasında verilen söylevlerin dinleyenleri ikna etme gibi bir amacı olduğu unutulmamalıdır. İyi birer hatip olarak yetiştirilen Romalı vatandaşlar için hitabet üzerine yazılan eserlerde ikna etmenin yolları anlatılmaktadır. Söz konusu eserlerden biri de konuşmanın yapıldığı tarihe yakın bir zamanda yazıldığı düşünülen ve yazarı kesin olarak bilinmeyen *Rhetorica Ad Herennium* adlı eserdir. Bu eserde (1.5.8) ikna için karşı tarafın itibarını zedelemeye yönelik tavsiyelerin arasında siyasal rekabete yansıyan düşünce kalıplarına ilişkin aynı kavramların vurgulanması oldukça dikkat çekicidir. Örnek vermek gerekirse, karşı tarafı gözden düşürmek için öne çıkarılması önerilen kavramlar arasında güç (*vis*), yetki (*potentia*), gruplaşma (*factio*), zenginlik (*divitiae*), soyluluk (*nobilitas*), öz denetim yoksunluğu (*incontinentia*), ve bir takım sosyal bağlar (*clientela*, *hospitium* ve *affinitas*) yer alır. Karşı tarafın küçümsenmesine yol açmak için kullanılacak kavramlar ise aylaklık (*inertia*), korkaklık/cesaret eksikliği (*ignavia*), miskinlik (*desidia*), lüks yaşama düşkünlüktür (*luxuria*). Dönemin birçok siyasi söylevinde kendisine yer bulan bu kavramların Sallustius'un *Macer Söylevi*'nde de görülmesine özel bir anlam yüklememek gerekir.

Macer Söylevi'nin geneline bakıldığında eleştirdiği asıl kitlenin *nobilitas* değil, onların haksızlıklarına karşı sessiz kalan *plebs* sınıfı olduğu açıktır. Bu düşünce kalıbının da *Rhetorica Ad Herennium*'daki (4.36.48) diğer

²⁷ Walt, *Der Historiker*, 27-28.

²⁸ D.C. Earl, *The Political Thought of Sallust* (Cambridge: Cambridge University Press, 1961), 107; Syme, *Sallust*, 198; J.A. Rosenblitt, “Hostile Politics: Sallust and the Rhetoric of Popular Champions in the Late Republic”, *American Journal of Philology*, 137/4, (2016): 663-664.

²⁹ Robert Morstein-Marx, *Mass Oratory and Political Power in the Late Roman Republic* (New York: Cambridge University Press, 2004), 232.

bir konuşma örneği ile benzerliği dikkat çekicidir. Gerçek olup olmadığı kesin olarak bilinmeyen, ancak Marius dönemindeki halk temsilcilerinden birine ait olduğu tahmin edilen bu konuşma ile Sallustius'un *Macer Söylevi* ana fikir açısından çok da farklı değildir. Her ikisi de, başlarına gelenden ötürü halkın suçu kendinde araması gerektiğini aşağı yukarı aynı kavramları kullanarak belirtmektedir.

“ Saygı ya da korku duyduğumuz, ancak yine de yaptıkları ya da onların nezdinde değerli olan birisinin yaptığı bir hata nedeniyle eleştirmekte haklı olduğumu düşündüğümüz için, bir şey söylemeniz gereken kişilere hitap ederken açık sözlü olmalı. Örneğin: “Sevgili yurttaşlar, herkesin sizin görüşlerinizi terk etmesine, kimsenin sizin tarafınızı tutmamasına, sizi savunmak için öne çıkmamasına şaşırıyor musunuz? Şaşırmayın, kabahati kendinizde arayın. Herkesin bu işten kaçıp sakınmasının bir nedeni yok mu? Önceden kimlerin sizi savunduğunu hatırlayın, onların sizin için sarf ettiği çabayı gözünüzün önüne getirin, sonra bu çabaların sonu nereye vardı bir düşünün. Doğruyu söylemek gerekirse işte o zaman kendi kayıtsızlığınız (neglegentia) ve ya da daha çok korkaklığınız (ignavia) yüzünden hepsinin gözlerinizin önünde katledildiği, düşmanlarının sizin oylarınız (suffragia) sayesinde en yüce makamlara ulaştığı aklınıza gelsin.”

Sallustius'un Licinius Macer'e atfettiği söylevin retorik yapısı ve bölümleri çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Carolsfeld, Sallustius'un bu söylevi en küçük ayrıntısına kadar simetrik olarak düzenlediğini söyledikten sonra, genel hatlarıyla söylevi tarihi (1-13) ve dogmatik (14-27) olmak üzere iki bölüme ayırmıştır.³⁰ Ullmann söylevin ana hatlarıyla dört bölümden oluştuğunu belirtmiştir: giriş (*prooemium*:1), neyin tartışma konusu olduğunun açıklandığı bölümlene (*katastasis* 2), dört alt başlıktan oluşan *tractatio* (3-24) ve sonuç bölümü (*peroratio*: 25-28).³¹ Blänsdorf ise söylevin konuyla ilgili kısa bir giriş (1-3) ve iki ana bölümden oluştuğunu, ilk bölümde (4-13) Macer'in olayların siyasal ve sosyal analizini yaptığını, ikinci bölümde (14 ve 26) bu analizin sonuçlarına yer verdiğini belirtir.³² Walt ve Chassignet söylevin giriş (*prooemium*:1-4), Sulla'nın ölümünün ardından Roma'daki durumun analizini içeren ilk *tractatio* (4-13), içeride yaşanan durumun meydana getirdiği sonuçları içeren 2. *tractatio* (14-24), ve son olarak da *plebs*

³⁰ Carolsfeld H.S., *Über die Reden und Briefe bei Sallust* (Leipzig: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1888), 74.

³¹ Ragnar Ullmann, *La technique des discours dans Salluste, Tite Live et Tacite* (Oslo: Skrifter Utgitt Av Det Norske Videnskaps-Akademi, 1927), 44-47.

³² J. Blänsdorf, “Populare Opposition und historische Deutung in der Rede des Volkstribunen Licinius Macer in Sallusts ‚Historien‘ Zur Ideologie Sallusts und seiner Interpreten.” *Der Altsprachliche Unterricht*, Reihe XXI, Heft 3, (1978): 54-69.

sınıfını harekete geçmeye teşvik ettiği *sonuç* (*peroratio*:25-28) bölümlerinden oluştuğunu söylemiştir.³³ Geleneksel retorikte söylevler yargısal, siyasal ve gösteri söylevi olmak üzere üç farklı türe ayrılmıştır. Özellikle siyasal söylevler içinde yargısal söyleve ilişkin bazı teorilerin kullanılabilmesi antik kaynaklarda da belirtilmiştir. Öte yandan yukarıda belirttiğimiz konuşma benzerliği nedeniyle, *Rhetorica Ad Herennium* adlı eserdeki retorik kuramları göz önüne alarak L. Macer'in verdiği söylevin siyasal söylev türüne uygun bölümlenmesine ilişkin bir takım katkılar yapılabilir ve yeni öneriler sunulabilir.

Rhetorica ad Herennium'da belirtildiği üzere (3.4.8) siyasal söylevlerde asıl amaç fayda (*utilitas*) sağlamaktır ve bunun için güvenli (*tuta*) ve onurlu (*honesta*) olmak üzere iki strateji izlenmelidir. Konuşmacı her iki yolu aynı anda kullanabilir ya da ikisinden birini tercih edebilir, ancak hangi yolu izleyeceği konusunda konuştuğu kitleyi bilgilendirmelidir. Hangi yol seçildiyse onun alt başlıklarına uygun bir biçimde konuşmasını kurgulamalıdır. Macer'in verdiği söylevin giriş bölümünün (1-4) dinleyiciyi bilgilendirme amacına hizmet ettiği söylenebilir. İlk bölümde *plebs* sınıfının etkilendiği siyasal durum nedeniyle ayrıca bir bilgilendirme yapmaya gerek olmadığı dile getirilirken, 2. bölümde konuşmanın ana teması yani *utilitas* açıklanır: *plebs* sınıfının özgürlüğü (*libertas*). 3 ve 4. bölümler karşı karşıya olunan güçlüklerin dile getirilerek dinleyenlerin sempatisini kazanmaya yönelik *captatio benevolentia* amacı taşımaktadır. Söylevin buraya kadar yargısal söylev türüyle ortak unsurlar içerdiği açıktır. Bununla birlikte, söz konusu bölümü aynı zamanda izlenecek yolun açıklandığı bölüm olarak da değerlendirmek mümkündür. Macer burada *nobilitas*'ın sahip olduğu imkânlar (*opes*=*vis*:*güç*) sayesinde *plebs* sınıfına oranla çok daha güvenli bir biçimde (*tutius*) iş gördüğünü belirtir. Yani karşı taraf kendine fayda sağlamak için güvenli yolu seçmiştir. Ancak Macer onurlu olan yolu (*honestus*) izleyecektir. Teoriye göre onurlu olan yol ikiye ayrılır, birincisi görev ve erdem gereği doğru olanı yapma (*rectum*), ikincisi ise övgüye layık olabilecek işlerdir (*laudabile*). Görev ve erdem gereği yapılan doğruların alt başlıklarından biri cesarettir (*fortitudo*). *Rhetorica ad Herennium*'daki tanımıyla (3.2.3) cesaret önemli işlere olan istek, önemsiz işlere karşı duyulan küçümseme, aynı zamanda fayda getireceği düşünülen bir amaç uğrunda (*utilitatis ratio*) zorluklara göğüs germedir. Macer'in 3. bölümde saydığı zorluklar ve 4. bölümde dile getirdiği cesur bir adam (*forti viro*) için özgürlük uğruna mücadele etmek ifadesi seçtiği yol konusunda dinleyenleri bilgilendirmektedir. Burada Macer'in seçtiği yol, düşünce bakımından

³³ Walt, *Der Historiker*, 14-18; Chassignet, "Le discours du tribun Licinius Macer à la Plèbe", 120-122.

Sallustius'un *Lepidus Söylevi*'nde (15) dile getirdiği görüşle de çok benzerlik göstermektedir.

5. bölümde halkı temsil etmek için seçilenlerin Macer'in aksine *nobilitas*'ın yanında yer alarak onurlu davranmak yerine güvenli (*tutus*) yolu tercih ettikleri vurgulanmaktadır. Zira burada kullanılan sözcükler incelendiğinde güvenlik maddesinin alt başlıklarına vurgu yapıldığı görülmektedir. *Rhetorica ad Herennium*'da (3.2.3) güvenlik maddesinin (*tutus*) iki alt başlığı bulunmaktadır. Bunlar güç (*vis*) ve hile (*dolus*) olarak belirtilir. Güç (*vis*) ordular, donanmalar, silahlar, savaş gereçleri, insan gücü vb. aracılığıyla, hile (*dolus*) ise para, vaatler, gerçeği gizleme, aldatma, aceleye getirme, yalan söyleme vb. araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Söylevin 5. bölümünde Sallustius'un kullandığı ve diğer halk temsilcilerini teslim aldığı söylediği *gratia* (menfaat, minnet), *spes* (beklenti) ve *praemium* (ödül) sözcükleri bu şablonda para ve vaatler başlığı altında yer almaktadır. Zaten 6. bölümde diğer halk temsilcilerinin halkın özgürlüğü yerine azınlığın hâkimiyetini seçtikleri doğrudan açıklanmaktadır. Aynı bölümde *nobilitas*'ın savaşı gerekçe göstererek kazanımlar elde etmesini gerçeği gizleyerek (*dissimulatio*) veya yalan söyleme (*mentitio*) yöntemleriyle gerçekleştirdiğinin dile getirilmesi de kuramdaki hile (*dolus*) alt başlığının kullanıldığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle *nobilitas*'ın hile ile güç elde ettiği vurgulanmaktadır. Sonraki cümleden başlayarak 7. bölümün sonuna kadar güvenlik (*tutus*), güç (*vis*) ve insan sayısı (*evocationes hominum*) şablonu kullanılmıştır. Aslında azınlık olan *nobilitas* değil, çoğunluk olan *plebs* sınıfı güvende (*tutus*) olmalıdır, bu amaçla insanlar gerçek güçlerini (*vis*) kullanabilmeleri için bir araya gelmeye ve birlik olmaya (*evocationes hominum*) çağrılır. Bu çağrı da kuramlardaki güç maddesinin alt başlıklarından biridir.

Sallustius'un halk temsilcilerinin yetkilerinin sınırlandırılmasına ilişkin Sulla'ya ait düzenlemelerin kaldırılması yönündeki çabalara ilişkin güncel olaylardan örnekler verdiği 8.-12. bölümler arası klasik retorikte yapılan işlerden elde edilen kanıtlar (*argumenta ex facta*) türüne girmektedir. Öte yandan aynı bölümlerin siyasal söylev türünde *honestus*→*rectum*→*prudentia* şablonuna da uyduğu söylenebilir. *Rhetorica ad Herennium*'un yazarı bu başlık için şunları söyler (3.3.4):

“ Şu koşullar altında öngörünün (*prudentia*) bölümlerini kullanacağız: konuşmamızda bir yolun peşinden gitmeyi ya da diğerinden sakınmayı öğütlerken, o yolun avantajlarını ve dezavantajlarını karşılaştıracaksak; herhangi bir konuda hakkında bilgi sahibi olduğumuz ya da hangi yoldan gidilmesi gerektiğini bildiğimiz bir hareket tarzını teşvik edeceksek; güncel olaylardan ya da

geçmişten duyduklarımızı kullanabileceğimiz konularda bir hareket tarzını önereceksek. Bu sayede verdiğimiz örneklerle dinleyicilerimizi istediğimiz şeye kolayca ikna edebiliriz.”

Bu kuramdan yola çıkarak *Macer Söylevi*'nin 8.-12. bölümlerinde C. Cotta, L. Sicinius ve yakın geçmişte *nobilitas*'ın çıkarlarına aykırı hareket edenlerin başına gelenlerle ilgili dile getirilenlerin bu amaca yönelik olduğu söylenebilir. Hemen ardından 9. bölümde ise yine *Rhetorica ad Herennium*'da (3.5.9) konuşmasını güvenlik yerine onur üzerine kuran konuşmacıya verilen tavsiyelerden birine uygun bir eklemenin yapıldığı görülmektedir. Tavsiye şudur: *[konuşmacı]...hâlihazırdaki bir tehditten kurtulmuş kişilere bir diğerine maruz kalmayacağına garanti olmadığını [göstermelidir]. Macer Söylevi*'nde, Sulla'nın ölümünden sonra baskının artarak devam ettiği dile getirildikten sonra, Catulus, C. Curio, Lucullus ve son olarak İÖ 73 yılı halk temsilciliği sırasında Macer'e karşı çıkanlar, yeni Sulla'lar olarak betimlenmektedir. Söylevin 12. ve 13. bölümlerinde kişiler ya da o sırada yaşanan olaylar yerine siyasal söylev türüne ilişkin klasik retorikte dile getirilen kavramların ön plana çıkarılması dikkat çekmektedir. *Rhetorica Ad Herennium*'da (3.3.6) *honestus* konu başlığı altında yer alan erdemlerde kullanım amacına göre düzenleme yapılabileceği belirtilir:

“konuşmacı bazı konularda erdemini o an gösterilenin tam tersi unsurlar içerdiğini dile getirmelidir. Ayrıca mümkünse, karşı tarafın adalet dediği şeyin, aslında korkaklık (ignavia), miskinlik (inertia) ve çarpık bir özgürlük anlayışı (prava liberalitas) olduğunu göstermeliyiz. Karşı tarafın öngörü (prudentia) olduğunu söylediği şeyin, aslında anlamsız, içi boş ve iğrenç bir maharet olduğunu (inepta et garrula et odiosa scientia) söylemeliyiz. İlmizlik (modestia) olduğunu söylediği şeyin, aslında miskinlik ve gereksiz bir ihmalkârlık (inertia et dissoluta neglegentia) olduğunu dile getirmeliyiz. Cesaret (fortitudo) dediği şeyi ise, aslında bir gladyatöre yaklaşan aşırı cüret olarak adlandırmalıyız.”

Macer, söylevin 13. bölümünde dile getirdiği üzere hitap ettiği *plebs* sınıfını bu konuda uyarmaktadır. *Nobilitas*'ın adalet dediği şey aslında köleliktir ve *plebs* sınıfı korktuğu için bu adaletsizliği barış (*otium*) olarak adlandırmaktadır. Bu utanç verici durum doğruluk ve onurun önüne geçmiştir. *Plebs* sınıfı bunun farkına varmadığı sürece bu haksızlığın süreceği “her haksızlık artarak varlığını sürdürür” özdeyişiyle vurgulanmıştır. Söylevin 14-18 bölümleri bir önceki bölümlerde ortaya konulan sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin yine öngörü (*prudentia*) alt başlığına uygun biçimde sunulduğu bölümlerdir. İlk öneride (14) öncelikle sorunları ortaya çıkaran bazı alışkanlıklardan kurtulmak gerektiği dile getirilir. Bunlar *Rhetorica ad Herennium*'da da dile getirilen korkaklık, çarpık özgürlük anlayışı ve sadece

laf üretmektir. Macer bu önerinin gerçekleştirilebilmesi için atalarının gösterdiği gibi olağanüstü erdem gerekmediği ya da tanrıların yardım dilenmenin faydası olmadığını, *plebs*'e düşenin sadece aklını kullanmak olduğunu açıklar. İkinci öneri *plebs*'in gerçek huzuru talep etmesidir (17). Bu talep kabul edilmediği takdirde, *plebs*'in yapacağı şey askerlik hizmetinden geri durmak (17) ve *nobilitas*'ın çıkarlarına alet olmamaktır (18). Söylevin 19-23. bölümleri yakın tarihten çıkartılan bir yasayı ele alır. Yargısal söylev türüne göre *argumenta ex legibus* yani yasaları kullanarak savını destekleme olarak değerlendirilebilecek bu yöntem, siyasal söylev türü söz konusu olduğunda güvenlik maddesinin alt başlığı olan hileye (*dolus*) uygun biçimde işlenmektedir. Sallustius'un bu amacını "*cavendus dolus est*" (bu tuzağa düşmemek gerekir) sözüyle de açıkça ifade ettiği görülmektedir. 21. bölüm bu yasanın çıkarılmasının ardında yatan iki nedeni açıklamaktadır. Göz boyayarak *plebs*'in birlik olarak hareket etmesini engellemek ve o sırada Roma'dan uzakta olan Pompeius geri dönene kadar vakit kazanmak. 22.-23. bölümler bu planın işe yaramayacağını dile getirirken 24. bölüm ise bu fikrin hem teori hem de pratikte zaten yanlış olduğunu göstermeye yöneliktir.

Bir cümlecikten oluşan geçişin (*transitio*) ardından, 26.-28. bölümler sonsözdür (*peroratio*). *Rhetorica ad Herennium* (3.5.9) siyasal söylev türünde sonsözün mümkün olduğunca geçmişten örnekleri kullanma dışında yargısal söylev türüyle hemen hemen aynı olması gerektiğini belirtmektedir. *Macer Söylevi*'nin sonsöz bölümü incelendiğinde geçmişten örneklere rastlanılmaz. Bunun yerine söylevde sıkça sorunların kaynağı olarak dile getirilen kavramların ve davranış biçimlerinin tekrar listelendiği görülmektedir. Kuramlarda bu listelemenin karşılığı *enumeratio* olarak adlandırılmaktadır. Amacı o güne kadar yapılanların işe yaramadığını, söylevde dile getirilen öneriler doğrultusunda birlik olarak harekete geçilmediği sürece asıl amaç (*utilitas*) olan gerçek özgürlüğe (*libertas*) ulaşmanın mümkün olmadığını vurgulamaktır.

Söylevin üslubuna gelince, eskiçağ yazarlarının Sallustius'un yazım biçimi ile ilgili olarak aktardıkları arasında eski Latince'den gelen sözcükleri (*verba prisca*) kullanımı öne çıkmaktadır (Suet. *Gram. et rhet.* 10) Latin Edebiyatı üzerine yazan modern araştırmacılar da Sallustius'un yazım biçimindeki arkaizm özelliğine özel bir yer ayırırlar.³⁴ Söylev Sallustius'un

³⁴ F.R.D. Goodyear, "Sallust", E.J. Kenney (ed.), *The Cambridge History of Classical Literature II, Latin Literature* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), 278-279; Gian Biagio Conte, *Latin Literature: A History*, (tr.) Solodov J.B., (London: The John Hopkins University Press, 1994), 242; Michael Von Albrecht, *A History of Roman Literature From Livius Andronicus to Boethius, vol.I.*, translated with the assistance of Frances and Kevin Newman, (Leiden: E.J. Brill, 1997), 444-445.

kullandığı dil bakımından incelendiğinde, bazı sözcüklerin klasik Latince'de sıkça geçtiği biçiminden farklı kullanması dikkat çekmektedir. Örneğin bu söylevin ikinci bölümünde *reliquum* sözcüğü yerine eski biçimi olan *relicuom* yer almıştır. Bu yalnızca *Macer Söylevi*'ne özgü bir kullanım değildir. Sallustius'un diğer yapıtları da göz önüne alındığında *reliquum* yerine *relicuom* sözcüğünün tercih ettiği bir biçim olduğu görülmektedir.³⁵ Bu söylevin tamamında sözcük seçimine ilişkin diğer bir tercihi ise genellikle *vert-* ve *vers-* kökü yerine arkaik biçimi olan *vort-* ve *vors-*'u kullanmasıdır.³⁶ Diğer eserlerinde de sıkça kullandığı bir biçimdir bu. Ancak farklı el yazmalarında *vert-* ve *vers-* köklerinin de yer aldığını belirtmemiz gerekir.³⁷ 13. bölümde geçen *quaeso* sözcüğü Sallustius'un eski Latince kelimeleri seçmesinin başka bir örneğidir. Klasik Latince'deki *quaero* fiilinin arkaik biçimi olan *quaeso/quaeso* kullanımı Quintilianus tarafından da eski olduğu söylenerek eleştirilmiştir (*Inst.* 8.3.25). Ancak *quaeso* sözcüğünün kullanımının yalnızca Sallustius'a ait bir özellik olmadığını, diğer antik yazarlarda da oldukça yaygın biçimde bu sözcüğün kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu fiilin normal biçimi olan *quaer-* kökünü Sallustius diğer eserlerinde sıkça kullanmıştır.³⁸ Benzer bir biçimde ilgi zamirlerinin kullanılması konusunda da eski biçimlerin tercih edildiği görülmektedir. Söylevin 19. ve 20. bölümlerinde geçen *quoiusque* ve *quoius* bağlaçları klasik Latince'deki *cuiusque* ve *cuius* bağlaçlarının eski biçimleridir (bk. *OLD* "qui¹" s. 1704). Öte yandan metinlere ilişkin kritikler farklı el yazmalarında her iki biçimin de yer aldığını bize göstermektedir. Örneğin Vatikan nüshasında *cuiusque* ve *cuius* biçimi yer alırken, çalışmamızda esas aldığımız Oxford edisyonunun kullandığı *Aurelia codex*'inde *quoisque* ve *quois* biçimleri geçmektedir.³⁹ Sallustius'un sözcük seçimiyle ilgili son olarak 1., 8., 15. ve 28. bölümlerde geçen *plebs/plebes* sözcüğünün kullanılışı da dikkat çekmektedir. Söylevin 1. bölümündeki "...a patribus armata plebes secessisset..." tümcesinde geçen *plebes* sözcüğünün tekil *nominativus* halinde olması, 5. isim çekimine giren *plebes*, *ei*, *f.* biçiminin tercih edildiğini göstermektedir. Günümüzün en kapsamlı Latince sözlüğü olan *Thesaurus Linguae Latinae (TLL)*, ilgili maddede (Spath, sv. "plebes" X.I.2, s.2378, 46-47) bu çekimin normalde *plebs (pleps)*, *is*, *f.* olan klasik çekimin daha eski

³⁵ bk. Sall. *Cat.* 60.7; *Iug.* 24.8, 31.26, 42.4, 68.3, 76.5; İstisna için (*relicuum*) bk. *Ps.Sall.Rep.* 1.8.10.

³⁶ Bu söylev için bk. *Hist.* 3.48.4 (*advorsa*), 3.48.4 (*convortere*), 3.48.13 (*animadvortatis* ve *advortere*), 3.48.21 (*univorsos*).

³⁷ Örnekler için bk. Sall. *Hist.* 1.frag.88; *Ps.-Sall. In Tull.* 1.4.; *Ps.-Sall. Rep.* 2.1.5.

³⁸ Örneklerden bazıları: Sall. *Cat.* 1.3 (*quaerere*), 2.9 (*quaerit*); *Iug.* 86.3 (*quaerenti*), 89.7 (*quaerebant*), *Hist.* 1.77.15 (*quaeris*) ve 2.47.14 (*quaeritis*).

³⁹ Oxford University Press tarafından 1991 yılında basılan Sallustius metinlerinin editörü L.D. Reynolds'un konuyla ilgili açıklamaları için bk. *Praefatio*, s. xxv-xxvi.

biçimi (*vetustiores formae*) olduğunu belirtmektedir. Söylevin 15. bölümde geçen *tribunos plebei* ifadesinde de aynı eski biçim göze çarpmaktadır. Ancak bu iki kullanım Sallustius'un tercihi hakkında kesin bir yargıya varmak için yeterli değildir. Zira 1. bölümdeki eski biçim olan *plebes*'in hemen ardından klasik biçim olan *tribunos plebis* ve yine 8. bölümde *tribunis plebis* (oysa eski biçimde *tribunos plebei* olması gerekirdi) ifadesi her iki çekimin de kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Diğer eserleri de göz önüne alınarak bakıldığında Sallustius'un eserlerinde *plebs/plebes* kullanımında bir tutarlılık olmadığı da açıkça görülmektedir.⁴⁰ Eski Latince kullanımının bilinen örneklerinden biri de sıfatların *superlativus* derecelerinde –imus yerine –umus ekinin kullanılmasıdır (Quint. *Inst.* 1.7.21). Bu söylevde geçen *tenuissima* (19) bunun örneğidir. Yine fiillerin *gerundium* ya da *gerundivum* biçimlerinde –e yerine –u kullanılması da eski Latinceye bağlanır.⁴¹ Söylevde bunun örneği çok sayıdadır: *disserundum* (1), *capessundam* (3), *defendunda* (7), *serviundi* (11) ve *omittundum*(14). Quintilianus'un eserinde (*Inst.*1.4.13) yer alan bilgiye göre, Latince sözcüklerde –or eki yerine –os ekinin tercih edilmesi de eski sözcük kullanımındır. *Macer Söylevi*'nin 18. bölümünde *labor* yerine kullanılan *labos* sözcüğü ise buna örnektir.⁴²

Macer Söylevi'nin göze çarpan üslup özelliklerinden birisi de gerek anlam gerekse de söz sanatı olarak iki zıt/karşıt unsurun aynı yapı içinde kullanılarak ikisinden birinin yanlış olduğunun vurgulanmasına yarayan karşıtlam sanatının (*antithesis*) söylevdeki sık kullanımındır. Giriş kısmında yer alan (1) *inter ius a maioribus relictum et hoc a Sulla paratum servitium* tümcesinde görüldüğü üzere ataların bıraktığı hukuk düzeni anlamına gelen *ius* ve Sulla'nın kurduğu kölelik düzeni anlamına gelen *servitium*⁴³ sözcükleri anlam bakımından karşıtlam sanatını oluşturmaktadır. Yine giriş bölümünde yer alan (3)...*quantas opes nobilitatis solus, inpotens, inani specie magistratus pellere dominatione incipiam, quantoque tutius factio noxiorum agat quam soli innocentes* tümcesinde *nobilitas* sınıfının siyasi ve maddi gücünü niteleyen *opes* ve yetkileri elinden alınmış bir kamu görevi yürüten halk temsilcisi *Macer*'in bu güç karşısındaki yalnızlığı ve çaresizliği (*solus, inpotens, inani specie magistratus*) arasındaki karşıtlam dikkat çekicidir. Aynı tümcenin

⁴⁰ *Plebes*: *Iug.* 33; 40 ve 66 (farklı edisyonlarda *plebs* diye de geçmektedir); *Cat.* 37; *Hist.* 1.2., 1.62 ve 2.45; *plebs*: *Cat.* 33 ve 48; *Iug.* 63 ve 65; *Ps.- Sall.*, *Rep.*2.5.3 ve 8; 2.7.2; 2.10.6.

⁴¹ bk. Alphonsus Kurfess (ed.), *C. Sallusti Crispi, Catilina, Iugurtha, Fragmenta Ampliora*, (Leipzig: B.G. Teubner, 1968), 182.

⁴² Sallustius'un *labor* yerine *labos* kullanımı için bk. Kurfess, C. Sallusti Crispi, 183.

⁴³ Sulla'nın yasalarının *plebs* için kölelik (*servitium*) olarak kullanılmasına ilişkin aynı örnek Lepidus Söylevi'nde de yer alır. (*Hist.*1.55.26).

devamında yer alan *factio noxiorum*⁴⁴ ifadesi *nobilitas*'ın aynı amaç doğrultusunda grup olarak hareket etmesinin, *solı innocentes* sözcükleriyle ifade edilen bireysel hareket eden masumlardan daha etkili olduğu gözlemi de zıt kavramlar kullanılarak sunulmaktadır. 6. bölümde azınlık olan *nobilitas*'ın sayıca daha fazla olan *plebs* sınıfa karşı siyasal alanda egemen olması için kullanılan ve azınlığın hâkimiyeti olarak Türkçeye çevirdiğimiz *dominatio paucorum* ve bireysel kalabalık anlamına gelen bileşik tezat (*oxymoron*) *multitudo*⁴⁵ *singulis* sözcükleri karşıtlam sanatını oluşturmaktadır. Azınlığın egemenliği kavramı Sallustius'un diğer eserlerinde de sıkça karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶ Aynı bölümde yer alan "...*ut praesides olim, nunc dominos destinatis*" ifadesinde de birbirine zıt anlamlar taşıyan *praeses* (koruyucu) ve *dominus* (efendi), *olim* (eskiden) ve *nunc* (şimdi) ifadeleri aynı yapı içinde kullanılmıştır. İçerisinde bulunulan durumda yapılması gerekeni açıklayan diğer bir karşıtlam da söylevin 8. bölümünde retorik soru ve karşıtlam sanatlarının bir arada kullanılmasıyla dile getirilmiştir. *An dubium habetis, num officere quid vobis uno animo pergentibus possit, quos languidos socordesque pertinuere?* Bu tümcede karşıtlığın sözcükler arasında olmadığı, ancak anlamda oluşturulduğu görülmektedir. (Tek yürek olup bir amaç doğrultusunda ilerlediğinizde önünüze bir engel çıkabileceğine dair kuşkunuz mu var yoksa? Üstelik siz böyle kayıtsız ve zayıfken bile sizden ödleri koptuğu halde?.) Söylevin sonuna doğru (24) dile getirilen "...*singuli cives in pluribus, non in uno cuncti praesidia habebatis*" tümcesinin benzer bir düşünceyi sözcükler arası karşıtlam aracılığıyla aktardığı görülmektedir. Bu tümcede geçen *singuli cives* (yurttaşlar olarak birer birer) ve koşut tümcedeki *cuncti* (tamamınız/toplum olarak), *in pluribus* (çoğunluğun içinde) ifadesi ve koşut tümcedeki *in uno* (tek bir kişide) karşıtlamı oluşturmaktadır. Söylevin 5. bölümünde yer alan "...*mercede delinquere gratis recte facere*" ifadesi sözcük grupları arasındaki karşıtlamın güzel bir örneğidir. Bu ifadede maddi menfaat anlamına gelen *merces* sözcüğü ile karşılıksız/hayırına anlamına gelen *gratis* sözcüğü arasında, bir işi yanlış yapmak anlamına gelen *delinquere* fiili ile doğru yapmak demek olan *recte facere* fiilleri arasında karşıtlık ilişkisi açıktır.

Sallustius'un *Macer Söylevi*'nde karşıtlamın yanı sıra farklı söz sanatlarını da kullandığı görülmektedir. Özellikle 6. bölüm söz sanatları ve mecaz kullanımındaki yoğunluk açısından dikkat çekmektedir. Söz konusu

⁴⁴ *Factio noxiorum/inimicorum* ifadesi Sallustius'un eserlerinde bk. *Cat.*34.2; *Iug.*31.4, 41.6; *Ps.-Sall., Rep.*2.4.

⁴⁵ *Multitudo* sözcüğünün İÖ.1 yüzyıl siyasi çekişmelerinde kullanımı için bk. Hellegouarc'h, *Le vocabulaire latin*, 513-514.

⁴⁶ *Dominatio/potentia paucorum*'a ilişkin Sallustius'ta yer alan örnekler: *Cat.* 20.6-7, 39.1, 58.12; *Iug.*3.4, 31.20 ve 41.7.

bölüm Kroll'un çalışmasında⁴⁷ *asyndeton* sanatına örnek verdiği ve Sallustius'un dört sözcüğün arasında bağlaç olmadan kullandığı *aerarium exercitus regna provincias* ifadesiyle başlamaktadır.⁴⁸ Ardından *nobilitas*'ın sınıflar arası mücadelede *plebs*'ten kopardıkları kazanımları ganimete ve bu kazanımlar sayesinde sağlamlaştırdıkları konumları da bir kaleye benzetilmiş, aralarındaki karşılaştırmaya yarayan ifadeler kaldırarak ganimet ve kale sözcükleri diğerlerinin yerine kullanılmıştır. Bu bölümdeki *spolium* (ganimet) sözcüğü *plebs*'in hak kayıplarını⁴⁹, *arx* (kale) sözcüğü ise *nobilitas*'ın sağlamlaştırdığı konumunu ifade eden eğretilmelerdir. Bu mecazın Sallustius'un eserlerinde başka bir örneği bulunmamıştır. Aynı bölümün devamında *plebs* sınıfının sayıca çok olmasına karşın bu haksızlığa tepki göstermemesi koyunların⁵⁰ davranışına (*more pecorum*) benzetilerek kendilerini kullandıkları dile getirilmiştir. Bunu ifade etmek için kullanılan fiillerden biri olan ve bir ürünün tadının çıkarmak anlamına gelen *frui* de tarım alanından aktarılmış diğer bir eğretilmedir. Koyun gibi benzetmesi Sallustius'un *Bellum Catilinae* eserinde de kullandığı bir benzetmedir.⁵¹ *Macer Söylevi*'nde yer alan mecazlardan biri de insana özgü acı, kıskançlık, nefret ve benzeri duyguların yoğunlaşmasını betimlemek için kullanılan ve aslında yanmak anlamına gelen *ardere* (12) fiilidir. Sonraki bölümde (13) geçen ve halk temsilciliği görevinin özgürlüğe ulaşmada ne denli etkili olduğunu vurgulamak için kullanılan *telum a maioribus libertati paratum* ifadesindeki *telum* (silah) sözcüğü de savaş alanından siyasi alana aktarılan bir eğretilmedir.⁵²

Bunun yanında Sallustius'un Macer'e atfettiği söylevde bölüm sonlarında üç özdeyişe yer verdiği görülmektedir. Bunlardan ilki 7.bölümün sonunda kullandığı "az sayıda kişi hoşuna giden şeyleri savunma cesaretine

⁴⁷ W. Kroll, "Die Sprache des Sallust", *Glotta*, 15 Bd. 3/4, (1927): 282.

⁴⁸ Bu *asyndeton*'u hemen hemen aynı sözcüklerle Sallustius diğer eserlerinde de kullanmıştır: *Iug.31* "...cum regna provinciae leges iura iudicia bella..." ve *Iug.41*. "...penes eosdem aerarium provinciae magistratus..."; *Hist.2.47.14*: "...cum omnes provinciae, regna, maria terraeque...".

⁴⁹ Sallustius'un aynı metaforu *Lepidus Söylevi*'nde de (*Hist.1.55.7*) kullandığı görülmektedir.

⁵⁰ *Pecus* sözcüğü Latince büyükbaş hayvan için kullanılır. Ancak Türkçede koyun gibi sözcüğü yaygın olarak kullanıldığı için çeviri bu biçimde yapılmıştır.

⁵¹ *Sall. Cat.1.1*: "Omnis homines, qui sese student praestare ceteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant **veluti pecora**, quae natura prona atque ventri oboedientia finxit." (Diğer canlılardan üstün olmaya çalışan bütün insanların hayatlarını yapıları bakımından itaatkâr ve midelerine tutsak koyunlar gibi sessizlik içinde geçirmemek için var güçleriyle çabalamaları gerekir.); *Cat.58.21*: "...amittatis neu capti potius **sicuti pecora trucidemini**..." (...tutsak edilmeyin ve koyun gibi boğazlanmayın...).

⁵² Aynı eğretilmenin Livius ve Tacitus'tan örnekleri için bk. Kritz, *C. Sallusti Crispi Opera*, 280-281.

sahiptir, diğerleri kendilerinden güçlü olanların hâkimiyetindedir” ikincisi ise, 13. bölümün sonunda yer alan “her haksızlık varlığını artarak sürdürür” özdeyişidir. Sallustius’a özgü bir özdeyiş olan bu sözün benzeri *Bellum Iugurthinum* eserinde ve *Lepidus Söylevi*’nde de yer alır.⁵³ Son olarak 18. bölümün sonunda *plebs* sınıfını *nobilitas*’ın çıkarlarına hizmet etmemeleri konusunda ironi kullanarak uyarırken, “sefası hiç sürülmeyen işin cefası da ezası da uzak olsun”⁵⁴ özdeyişi kullanılmıştır.

Macer Söylevi’nde sık karşımıza çıkan söz sanatlarından biri de retorik sorulardır. Bu söylevdeki retorik sorular yapıları itibarıyla yanıt gerektirmeyen, vurgulanmak istenen noktanın yanıt olarak sorulan sorunun içinde yer aldığı ve sorulan kişinin zihninde onay verdiği türdendir. Örneğin 8. bölümde *plebs* birlikte hareket ettiğinde *nobilitas*’ın ona karşı koyamayacağı düşüncesini soru biçimde dile getirmesi gibi. *Bellum Catilinae* eserindeki (52.29) Marcus Porcius Cato’nun konuşmasında, bu söylevde de yer alan *ignavia* (aylaklık) ve *socordia* (yüreksizlik) gibi terimleri kullanarak dile getirdiği, gerekenleri yapmadan tanrılardan yardım beklemenin anlamsız olduğu fikrini bu söylevin 15.bölümünde retorik soru olarak kısaca sunması da farklı değildir.⁵⁵ 20. bölümde yer alan son retorik soruda ise aymazlık (*torpedo*) terimi kullanılarak *nobilitas*’ın göz boyamak için çıkardığı tahıl yasasına *plebs* sınıfının rağbet göstermesi eleştirilmektedir.

Sonuç

Licinius Macer’in siyasi görüşünün tam olarak ne olduğuna ilişkin yapılan değerlendirmeler büyük oranda Sallustius’un bu söylevine dayandığı –çünkü bu konuda doğrudan Macer’e ait başka bir metin yoktur – ve yeterli veri olmadığı için bu tartışma uzun süre devam edecek gibi görünmektedir. Öte yandan dönemin siyasi tartışmalarının yansımaları olan kavramların sadece bu söyleve özgü olmadığı da açıktır. Siyasi tartışmalarda diğer tarafa üstünlük sağlamak için kitleleri ikna etmek gerekmektedir ve hitabet sanatı bunun yollarını göstermektedir. Roma eğitim sisteminde önemli bir yeri olan retorik

⁵³ *Iug.*31.14. (Memmius’un söylevi içinde): “*Ita quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est.*”; *Hist.*1.55.6 (Lepidus Söylevi içinde): “... *quis prius iniuria quam vita certa esset, pravissimeque per scelus immanitatem adhuc tutus fuit, dum vos metu gravioris serviti a repetunda libertate terremini.*”

⁵⁴ “*Absit periculum et labos, quibus nulla pars fructus est.*” Özdeyiş biçiminde olmasa da benzer düşünce *Bellum Catilinae* eserinde (35.6) Q. Catulus’un ağzından aktarılmaktadır: “*Iniuriis contumelisque concitatus, quod fructu laboris industriaeque meae privatus statum dignitatis non obtinebam...*” Öte yandan bu özdeyişte geçen *periculum* ve *labos(r)* sözcüklerinin diğer eserlerinde de sıkça yan yana kullanıldığı görülmektedir: Örneğin *Iug.*, 44.1, 85.7 ve 85.18 ve 30.; *Hist.*2.98; *Ps.-Sall.Rep.*13.2.

⁵⁵ bk. Syme, *Sallust*, .248, dn.47.

eğitimin el kitaplarından biri olan *Rhetorica ad Herennium* eserinin yazarı karşı tarafın itibarını sarsmanın önemine vurgu yapar ve bunu başarmak için verdiği tavsiyelerin bir bölümü de siyasal tartışmalarda sıkça kullanılan bu kavramların kullanılmasına yöneliktir. Romalı siyasetçiler de söz konusu dönemde bunu kullanmış görünmektedirler.

Macer'in konuşması *Rhetorica ad Herennium* eserindeki siyasal söylev türüne ilişkin kuramlarla uyumludur. Söylevle elde edilmeye sağlanan yarar (*utilitas*) halkın özgürlüğüdür. Bu amaca ulaşmak için halkın son zamanlarda kendisi için güvenli yolu (*tuta*) seçerek hareket etmesi sonuç vermemiş, durumu daha da kötüye götürmekten başka işe yaramamıştır. Bu nedenle Macer, halkın artık onurlu olan (*honesta*) yolu seçmesi gerektiğini savunmuş ve konuşmasını bu temel zemin üzerinde kurmuştur. Sallustius'un üslup özelliklerinden olan eski Latince sözcük kullanımı bu söylevde de çokça yer alır ve yoğun bir karşıtlam kullanımı dikkati çekmektedir. Söylevde yer alan kavram, düşünce ve söz sanatlarından birçoğunun kimi zaman hiç değişmeden kimi zaman da ufak değişikliklerle Sallustius'un diğer eserlerinde de yer alması hangi düşüncenin Sallustius'a, hangi düşüncenin Licinius Macer'e ait olduğunun tam olarak tespitini neredeyse olanaksız kılmaktadır.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

Antik Kaynaklar

Kısaltma Kullanılan Metin ve Çeviri:

App. <i>B Civ.</i>	Appian. <i>Roman History, Volume III: The Civil Wars, Books 1-3.26</i> , translated by Horace White, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.
Asc. <i>Corn.</i>	Quintus Asconius Pedianus, <i>Pro Cornelio de Maiestate</i> , (çev.) Mehmet Oktan, <i>LIBRI IV</i> , 2018: 251-313.
<i>Auct.ad Her.</i>	Cicero, <i>Rhetorica ad Herennium</i> , translated by Harry Caplan, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954.
Cic. <i>Att.</i>	Cicero, <i>Letters to Atticus</i> , vol I., translated by Winstedt E.O., Cambridge, London: William Heinemann, 1919.
<i>Brut.</i>	Cicero, <i>Brutus, Orator</i> , translated by Hendrickson G.L., & Hubbel H.M., Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939.
<i>Clu.</i>	Cicero, <i>The Speeches, Pro Lege Manilia, Pro Caecina, Pro Cluentio, Pro Rabirio Perduellionis</i> , translated by Hodge H.G., Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.

- Leg.* Cicero, *On the Commonwealth, On the Laws*, edited by James E.G. Zetzel, New York: Cambridge University Press, 1999.
- Rab.Perd.* Cicero, *The Speeches, Pro Lege Manilia, Pro Caecina, Pro Cluentio, Pro Rabirio Perduellionis*, translated by Hodge H.G., Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.
- Verr.* Cicero, *The Verrine Orations, Vol II.*, translated by L. H. G. Greenwood, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
- Plut. Crass.* Plutarch, *Lives, Pericles and Fabius Maximus, Nicias and Crassus*, translated by Bernadotte Perrin., Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996.
- Luc.* Plutarch, *Lives, Themistocles and Camillus, Aristides and Cato Major, Cimon and Lucullus*, translated by Bernadotte Perrin, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997.
- Cic.* Plutarch, *Lives, Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar*, translated by Bernadotte Perrin., Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
- Quint. Inst.* Quintilian. *The Orator's Education, Volume I-V.*. Edited and translated by Donald A. Russell. Cambridge: MA: Harvard University Press, 2002.
- Sall. Cat.; Jug.; Hist.*
- Ps. Sall. Rep.; In Tull.* L.D. Reynolds (ed.), *C. Sallusti Crispi, Catilina, Iugurtha, Historiarum Fragmenta Selecta, Appendix Sallustiana*, Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Suet. Gram. et rhet.* Suetonius. *Lives of the Caesars, Volume II: Lives of Illustrious Men: Grammarians and Rhetoricians. Poets*, translated by J. C. Rolfe, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.
- Val. Max.* Valerius Maximus. *Memorable Doings and Sayings, Volume II: Books 6-9*, edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.

Modern Kaynaklar

- Albrecht M., *A History of Roman Literature From Livius Andronicus to Boethius, vol.I.*, translated with the assistance of Frances and Kevin Newman, Leiden: E.J. Brill, 1997.
- Blänsdorf J., "Populare Opposition und historische Deutung in der Rede des Volkstribunen Licinius Macer in Sallusts ‚Historien‘ Zur Ideologie Sallusts und seiner Interpreten." *Der Altsprachliche Unterricht*, Reihe XXI, Heft 3, (1978): 54-69.

- Briscoe J, “The First Decade”, ed. T.A. Dorey, *Livy*, Routledge & Kegan Paul. 1- 20. London, 1971.
- Broughton T. Robert S., *The Magistrates of the Roman Republic, Volume I, 509 B.C.- 100 B.C.*, New York: The American Philological Association, 1951.
- , *The Magistrates of the Roman Republic, Volume II, 99B.C.- 31 B.C.*, New York: The American Philological Association, 1952.
- Carolsfeld H.S, *Über die Reden und Briefe bei Sallust*, Leipzig: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1888.
- Chassignet M, “Le discours du tribun Licinius Macer à la Plèbe”, ed. Laurent Pernot, *New Chapters in the History of Rhetoric*. Brill. 119-135. Leiden-Boston, 2009.
- Conte G.B., *Latin Literature: A History*, (tr.) Solodov J.B., London: The John Hopkins University Press, 1994.
- Cornell T.J (ed), *The Fragments of the Roman Historians*, Vol I-III, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Crawford M. H., *Roman Republican Coinage II*, New York: Cambridge University Press, 2008.
- Earl D.C., *The Political Thought of Sallust*, Cambridge: Cambridge University Press, 1961.
- Eder, Walter (Berlin), “Cornelius I.90”, in: Brill’s New Pauly, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, English Edition by: Christine F. Salazar, Classical Tradition volumes edited by: Manfred Landfester, English Edition by: Francis G. Gentry. Consulted online on 08 September 2019. http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e305350.
- Elvers, Karl-Ludwig (Bochum), “Sertorius, Q.”, in: *Brill’s New Pauly, Antiquity* volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, English Edition by: Christine F. Salazar, Classical Tradition volumes edited by: Manfred Landfester, English Edition by: Francis G. Gentry. Consulted online on 24 April 2020 http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e1109970.
- Goodyear F.R.D., “Sallust”, ed. E.J. Kenney, *The Cambridge History of Classical Literature II, Latin Literature*, Cambridge University Press, 268-280. Cambridge, 1982.
- Gruen Erich S., *The Last Generation of the Roman Republic*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1995.
- Hellegouarc’h J., *Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la République*, Publications de la Faculté des Lettres et Sciences humaines de l’Université de Lille, XI, Paris: Les Belles Lettres, 1963.
- Hermann P., *Historicorum Romanorum Reliquiae*, vol.1, Leipzig: Teubner, 1914.
- Hodgkinson M.J., *C. Licinius Macer and the historiography of the early republic*, Basilmamiş Doktora Tezi, University of Exeter, 1997.
- Kritz F., *C. Sallusti Crispi Opera Quae Supersunt, vol.III.*, Leipzig: Teubner, 1853.
- Kroll W., “Die Sprache des Sallust”, *Glotta*, 15 Bd. 3/4, (1927): 280-305.

- Kurfess A. (ed.), *C. Sallusti Crispi, Catilina, Iugurtha, Fragmenta Ampliora*, Leipzig: B.G. Teubner, 1968.
- McGushin P. (ed.), *Sallust, The Histories*, Volume 2, Translated with Introduction and Commentary by Patrick McGushin, Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Morstein-Marx R., *Mass Oratory and Political Power in the Late Roman Republic*, New York: Cambridge University Press, 2004.
- Ogilvie, R.M., *A Commentary on Livy, Books 1-5*, Oxford: Clarendon Press, 1965.
- P.G.W. Glare (ed.), *Oxford Latin Dictionary*, 2nd Edition, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Paanaen U., *Sallust's Politico-Social Terminology*, Helsinki: Suomalainen Teideakatemia, 1972.
- Rosenblitt J.A., "Hostile Politics: Sallust and the Rhetoric of Popular Champions in the Late Republic", *American Journal of Philology*, 137/4, (2016): 655-688.
- Rotondi G., *Leges Publicae Populi Romani*, Darmstadt: Georg Olms Verlagsbuchhandlung Hildesheim, rep. 1962.
- Syme R., *Sallust*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1964.
- Telatar, Ü.F., "Kendisini Devletine Adanmış Bir Consulün Halkına Seslenişi" *Archivum Anatolicum*, 11/1, (2017): 143-150.
- Thesaurus Linguae Latinae, volumen X, Pars I, Sectio II*, Editus Iussu et Auctoritate Consilii ab Academiis Societatibusque Diversarum Nationum Electi, Leipzig: De Gruyter, 1982.
- Ullmann R., *La technique des discours dans Salluste, Tite Live et Tacite*, Oslo: Skrifter Utgitt Av Det Norske Videnskaps-Akademi, 1927.
- Walsh P.G., *Livy, His Historical Aims and Methods*, New York: Cambridge University Press, 1961.
- Walt S., *Der Historiker C. Licinius Macer, Einleitung, Fragmente, Kommentar*, Stuttgart und Leipzig: B.G. Teubner, 1997.